

РОЗДІЛ 1
ГУМАНІЗАЦІЯ НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОГО ПРОЦЕСУ
В ШКОЛІ ТА ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ

УДК 37.04: 37.036.5

DOI 10.5281/zenodo.3229560

Борейко Володимир Іванович, д.е.н., професор, проректор з наукової роботи (Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'янчука, м. Рівне), Vib28@ukr.net

НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ РОБОТИ З ОБДАРОВАНИМИ
ДІТЬМИ ТА МОЛОДЮ В УКРАЇНІ

***Анотація.** У статті досліджено дії України з підтримки обдарованих дітей та молоді. Обґрунтовано, що їх підготовка є важливим напрямом соціальної політики держави. Розкрито, що в Україні був прийнятий Закон «Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні» та реалізовано комплекс заходів з організації спеціалізованих класів, шкіл і гімназій з поглибленим вивчення окремих дисциплін. Проаналізовано зарубіжний досвід виявлення та навчання обдарованих учнів. Запропоновано напрями підвищення якості підготовки обдарованих дітей та молоді в Україні.*

***Ключові слова:** обдаровані діти та молодь, соціальна політика, спеціалізовані школи та класи, поглиблене навчання, премії та стипендії.*

Boreiko Volodymyr Ivanovich, Doctor of Economic Sciences, Professor, Vice-rector for Scientific Work (Academician Stepan Demianchuk International University of Economics and Humanities, Rivne), Vib28@ukr.net

THE DIRECTIONS OF IMPROVEMENT THE WORK WITH GIFTED
CHILDREN AND YOUNG PEOPLE IN UKRAINE

Abstract.

***Introduction.** Training highly-qualified specialists and developing their creative and professional abilities is the task of domestic educational institutions. The special attention should be paid to the gifted children and young people training.*

***Purpose.** The purpose of our study is to justify the directions of improvement of work with gifted children and youth in Ukraine.*

***Methods.** The paper uses the methods of analyzing effectiveness of the state policy of Ukraine concerning the gifted children and youth training, assessment of foreign experience in teaching gifted students, and substantiation of the directions of improving the work with gifted children and young people in Ukraine.*

***Results.** Throughout the period of social and economic relations development, creative, initiative work of some individuals was highly*

appreciated in society. Thanks to creative and initiative personalities, the science, technology, medicine, art have reached unprecedented results. Therefore, the task of identifying as soon as possible a creative and gifted person is one of the most important for the educational system of the country. The early identification of such a person enables society to get more benefit.. Ukraine adopted the Law «On Promoting Social Formation and Youth Development in Ukraine» in order to support gifted children and young people. This law realizes a complex of activities on organization and operation of specialized classes, schools, gymnasiums with individual disciplines instruction, expands the network of higher education institutions.

Originality. *The article proposes to expand the network of specialized preschool institutions, schools, gymnasiums, which will specialize in profound study of individual disciplines; to develop special programs for selection of the best students for training at state funds in the best domestic and foreign educational institutions; to organize special «search groups» for selection of gifted children; to introduce specialized training courses for teachers to work with gifted children and young people.*

Conclusion. *The implementation of the proposed measures allows Ukraine to provide training for highly-skilled personnel, improve the social situation in the country and will contribute development of the national economy sectors.*

Key words: *gifted children and young people, social policy, specialized schools and classes, in-depth training, awards and scholarships.*

Перед вітчизняними закладами середньої та вищої освіти стоїть завдання готувати висококваліфікованих спеціалістів та розвивати в них творчі і професійні здібності. При цьому високоосвічені педагоги повинні використовувати набуті ними знання та уміння для того, щоб всі учні та студенти, не зважаючи на рівень їхньої підготовки та розумові задатки, мали можливість опанувати необхідні їм базові знання, правильно вибирати майбутню професію та самовдосконалюватися.

Однак, в процесі організації навчального процесу в школі та закладах вищої освіти (ЗВО) вчителі та викладачі часто стикаються з ситуацією, коли окремим учням та студентам їхні уроки, лекції та практичні заняття нецікаві через те, що вони «переросли» відповідний клас, або курс. Такі учні називаються обдарованим і хоча в класі або групі їх небагато, їм потрібно приділяти особливу увагу, адже саме з них, переважно, виростають відомі вчені, інженери, економісти, юристи, педагоги та інші спеціалісти, які в майбутньому визначатимуть успішність розвитку національної економіки.

Питання організації відбору, навчання та позанавчальної роботи з обдарованими дітьми та молоддю досліджувалося багатьма відомими вітчизняними вченими. Так, значну увагу цьому питанню приділили О. Антонова, І. Будз, І. Голубева, В. Демченко, О. Демчук, Н. Завгородня,

Н. Карпенко, М. Козяр, Г. Костюк, В. Кушнір, Г. Кушнір, Н. Полицяк, Н. Рожкова, О. Саприкіна, О. Сокурєнко, В. Сухомлинський, О. Сухомлинська, Б. Теплов, В. Тєслєнко та ін.

Наприклад М. Козяр обґрунтував, що: «Проблема обдарованості, творчості, інтелекту, інтеграції знань є пріоритетною в суспільстві, включаючи виявлення, навчання, стимулювання творчої праці, соціальний захист обдарованих і талановитих» [1, с. 70]. Цю ж думку розвинув В. Тєслєнко, який наголосив, що: «... в контексті глобальної проблеми підвищення якості освіти передові країни світу приділяють велику увагу розвитку обдарованості особистості і ця діяльність є складовою їх державної політики в галузі освіти» [2, с. 35].

Однак, через недосконалість навчального процесу та недостатню увагу педагогів, досить часто обдаровані діти та молоді люди не отримують можливості опанувати той рівень знань, який їм під силу, а це, в кінцевому випадку, призводить до втрат в національній економіці. Зазначене визначило актуальність нашого дослідження.

Метою нашої статті є обґрунтування напрямів удосконалення роботи з обдарованими дітьми та молоддю в Україні.

Відповідно до визначеної мети в статті реалізуються такі завдання:

– дослідження вітчизняного та зарубіжного досвіду роботи з обдарованими дітьми та молоддю;

– обґрунтування необхідності використання кращого зарубіжного досвіду для удосконалення роботи з дітьми та молоддю в Україні.

Впродовж усього періоду розвитку суспільно-економічних відносин високоінтелектуальна, творча, ініціативна праця окремих особистостей отримувала високу оцінку в суспільстві. Адже завдяки творчим, сміливим, ініціативним особистостям, на нинішньому етапі розвитку, наука, техніка, медицина, мистецтво досягли нечуваних висот, людство може гордитися високохудожніми творами письменників, поетів, скульпторів і художників.

Тому, завдання виявити якомога раніше творчу, обдаровану особу, про досягнення якої нащадки з гордістю згадуватимуть в майбутньому, є одним з найбільш важливих для освітянської системи країни. І чим раніше працівникам дошкільних закладів, предметним вчителям шкіл та науково-педагогічним працівникам ЗВО вдасться виявити таку особистість, тим більше користі вона зможе принести суспільству.

Відповідно до цього, як зазначає В. В. Тєслєнко: «Спираючись на світовий і вітчизняний досвід роботи з талановитою молоддю, пошук, навчання, виховання та розвиток обдарованих дітей і молоді розглядається як безперервний процес формування творчої особистості, розвиток культурного та інтелектуального потенціалу України [2, с. 35]. Адже, на думку І. Будз: «Обдарована дитина – національне надбання держави, запорука матеріального, культурного та морального прогресу будь-якого суспільства» [3, с. 17].

Варто відмітити, що за часи розбудови незалежності в Україні успішно реалізуються різноманітні заходи і програми для виявлення та навчання обдарованих дітей та молоді:

- вже в дошкільних закладах окремі предмети викладають педагоги, які володіють спеціальними знаннями, організуються творчі, музичні та спортивні гуртки, а також спеціалізовані групи з вивчення іноземних мов;

- в багатьох загальноосвітніх середніх навчальних закладах державної та приватної форми власності діти мають можливість навчатися у класах з гуманітарної, математичної, технічної, мовної та іншої направленостей, їх залучають до проведення наукових досліджень, роботи в Малій академії наук України, творчої, мистецької діяльності та спортивних змагань, для них організуються літні табори та зарубіжні творчі поїздки;

- нинішні абітурієнти мають можливість вибирати для продовження навчання різноманітні спеціальності у кращих вітчизняних та зарубіжних початкових закладах, проводити наукові дослідження та приймати участь у Всеукраїнських та Міжнародних студентських конкурсах та олімпіадах;

- кращі молоді науковці серед аспірантів, студентів та учнів отримують нагороди, стипендії та премії Президента України, Верховної ради України, Кабінету Міністрів України, галузевих міністерств, керівників місцевих органів влади та місцевого самоврядування.

В Законі України «Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні» передбачено, що Верховна Рада України при затвердженні Державного бюджету України та органи місцевого самоврядування при затвердженні місцевих бюджетів передбачають видатки на здійснення заходів щодо соціального становлення та розвитку молоді, а також цільові кошти на реалізацію молодіжних та дитячих програм [4, ст. 5].

Молоді громадяни можуть одержувати за рахунок коштів державного чи місцевих бюджетів пільгові довгострокові кредити для здобуття освіти у вищих навчальних закладах за різними формами навчання, незалежно від форм власності, що діють на території України. Зазначені кошти передбачаються у відповідних бюджетах окремим рядком.

Органи виконавчої влади та місцевого самоврядування можуть встановлювати разом із заінтересованими міністерствами, науковими товариствами та творчими спілками, молодіжними фондами спеціальні стипендії для найобдарованіших студентів та передбачати виділення коштів на їх стажування у провідних вітчизняних наукових установах і за кордоном; разом із підприємствами, організаціями, науковими установами, закладами вищої освіти, об'єднаннями громадян можуть створювати навчально-виховні заклади, які сприяють поглибленню знань, задоволенню творчих інтересів, розвитку здібностей, організації змістовного дозвілля та відпочинку молоді, а також заклади, що забезпечують пошук, підтримку та розвиток талановитої молоді у різних сферах життя; встановлювати для

молодіжних та дитячих туристичних груп пільги у користуванні транспортом, готельними, культурними та іншими послугами. Держава сприяє розвиткові молодіжного туризму та молодіжним міжнародним обмінам.

Учні, студенти, неповнолітні мають право на безплатне та пільгове користування об'єктами культури [4, ст. 11].

Однак, важливо забезпечити виявлення та безперервну державну підтримку обдарованих дітей та молоді впродовж їхнього перебування у дошкільних навчальних закладах, загальноосвітніх середніх навчальних закладах, закладах вищої освіти та навчанні в аспірантурі. При цьому, Україні необхідно ґрунтовно дослідити та впровадити у вітчизняний освітній процес кращі надбання зарубіжних країн з цього питання.

Так, «Хоча термін «обдарованість», «освіта для обдарованих» не згадуються в законодавстві Об'єднаного королівства Великої Британії. Проте уряд видав низку законодавчих правил і директив щодо освіти обдарованих і талановитих дітей» [3, с. 21].

«Концепція моделі освіти для обдарованих і талановитих школярів Англії полягає у поєднанні двох елементів – ідентифікації та навчального забезпечення, – які доповнюють одна одну». «Найбільш традиційним підходом в освіті для обдарованих та талановитих школярів є відбір тих, хто вважається найкращими, і впровадження для них додаткових освітніх можливостей поза основним навчальним процесом» [5, с. 33].

Проте, до програм для обдарованих дітей існує два основних обмеження: «Перше полягає у тому. Що навчальні програми поза загальним процесом зазвичай не пов'язані безпосередньо з ним». «Друге обмеження стосується навантаження на ідентифікацію. Програми для обдарованих спочатку розроблялися для фізико-математичного та медичного напрямів. Оскільки вважалося, що ці сили вимагають більшої сили інтелекту, який легше піддається точному тестуванню. Більшість сучасних концепцій обдарованості наголошують на поєднанні екологічних, особистісних факторів та спадковості у формуванні феномену обдарованості». Ще одним важливим та «ключовим завданням освіти для обдарованих і талановитих школярів Англії є *пошук шляхів задоволення освітніх потреб обдарованих учнів із малозабезпечених сімей*, що стало складовою соціальної політики» [5, с. 34].

В США масштабна програма спеціальної підготовки талановитої молоді почала здійснюватися ще у 60-ті рр. XX століття. «У різних містах країни відкривалися «суперсадки», де діти п'яти років працювали за шкільною програмою. У рамках програм «The National Merit Scholarship Program» і «The National Achievement Scholarship Program» до коледжів добирали найбільш обдарованих дітей, яким надавали різні пільги, стипендії, місця в кращих університетах. Головним критерієм добору була схильність до нестандартного мислення. Аналогічна робота стала важливим напрямом у сфері освіти Франції, Німеччини, Італії, де значно збільшилася кількість спеціалізованих шкіл для обдарованих дітей» [2, с. 33].

Важливою проблемою освіти обдарованих дітей у США, де навчаються афроамериканці, іспаномовні представники, вихідці з Азії та корінні жителі індіанського походження цієї країни, є *врахування освітніх потреб представників різних мов і культур*. «У процесі навчання англійської мови учнів-представників різних культур виникає необхідність формування в учителя професійної компетенції до роботи в мультилінгвальних і мультикультурних класах. Розуміння та повага до представників інших культур і мовного розмаїття в класі допомагає педагогам стимулювати академічні досягнення учнів та розвивати їх мовну компетенцію і лінгвістичні здібності [6, с. 57].

Водночас вітчизняна освітянська сфера має і власні інноваційні напрацювання щодо роботи з обдарованими дітьми та молоддю, які потрібно поширювати по всій країні. Так, В. Кушнір, Г. Кушнір і Н. Рожкова досліджуючи проблему розвитку творчих здібностей математично обдарованих учнів наголошують, що для таких дітей необхідно поряд з традиційними *створювати творчі задачі*, оскільки «когнітивні зусилля математично здібних учнів для розв'язування задачі – досить незначні, а подолання труднощів для них не потребує значної творчості». «Тому загальним напрямом створення чи добору творчих задач, створення творчої проблемної ситуації є розширення смислово-семантичного простору діяльності для об'єкта» [7, с. 13].

На думку М. Козяра: «Робота з обдарованими старшокласниками вимагає належної змістовної наповненості занять, різноманітних видів *діяльності (розвиваючої, творчої, наукової)*, новизни інформації. Таке завдання під силу лише всебічно розвиненому, висококваліфікованому, не байдужому до свого предмета вчителю, який застосовує у власній діяльності інноваційні технології [1, с. 70]. Автор зазначає, що: «Важливим і дієвим методом самореалізації обдарованих старшокласників гімназії є науково-дослідницька діяльність, зокрема залучення до роботи у *науково-дослідних товариствах (НДТ)* загальноосвітніх навчально-виховних закладів» [1, с. 72].

При цьому, як наголошує В. Демченко: «Ураховуючи специфіку і особливості обдарованих дітей, компетентний учитель повинен розкрити у них особливі якості і вміння, розуміння і усвідомлення своєї нестандартності, відповідальності за розвиток природного дару, сформувати коло інтересів, що відповідають внутрішнім потребам, мотивацію до певного виду діяльності, вольові якості – наполегливість, цілеспрямованість, працездатність [8, с. 43].

«Сучасний педагог повинен бути готовим до планування та організації роботи з обдарованими дітьми інновацій та творчості в цій діяльності, володіти різноманітними засобами активізації здібностей учнів, систематично поповнювати, застосовувати в педагогічній діяльності особистісно зорієнтований підхід. Це зумовлює *необхідність* вивчення питання *підготовки педагогів до роботи з обдарованими дітьми та молоддю*» [9, с. 49].

Виходячи з проведеного дослідження можна зробити висновок, що підготовка обдарованої молоді є важливим напрямом соціальної політики держави, яка здатна забезпечити підготовку висококваліфікованих кадрів для різноманітних галузей національної економіки. За часи незалежності в нашій країні був прийнятий Закон «Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні» та реалізовано комплекс заходів з організації та роботи спеціалізованих класів, шкіл, гімназій з поглибленим вивчення окремих дисциплін, розширилася мережа закладів вищої освіти. Українські діти та молодь мають можливість здобувати освіту у кращих вітчизняних університетах та навчальних закладах зарубіжних країнах, приймати участь у Всеукраїнських та Міжнародних конкурсах та олімпіадах. Кращі учні, студенти та молоді науковці отримують стипендії та премії Президента України, Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України, галузевих міністерств, місцевих органів влади та самоврядування.

Однак з метою більш раннього виявлення та якісної підготовки обдарованих дітей та молоді Україні необхідно:

- розширити мережу спеціалізованих дошкільних закладів, шкіл, гімназій, які спеціалізуюватимуться на поглибленому вивченні окремих дисциплін;
- розробити спеціальні програми відбору найкращих абітурієнтів, а також переможців Всеукраїнських і Міжнародних учнівських та студентських олімпіад і конкурсів для навчання за державні кошти у кращих вітчизняних та зарубіжних ЗВО;
- організувати в Управліннях та відділах освіти і науки при обласних державних адміністраціях спеціальні «пошукові» групи для виявлення обдарованих дітей у малозабезпечених сім'ях та віддалених селах;
- організувати у школах та гімназіях спеціальні науково-дослідні лабораторії для проведення наукових досліджень обдарованими дітьми;
- впровадити спеціалізовані курси підготовки педагогічних та науково-педагогічних працівників для роботи з обдарованими дітьми та молоддю;
- розробити спеціальні творчі програми для підготовки обдарованих дітей в школах та гімназіях.

Список використаних джерел

1. Козяр М. Система роботи з обдарованими старшокласниками в рамках співпраці з ВНЗ. *Нова педагогічна думка*. 2014. № 3 (79). С. 69–72.
2. Тесленко В. В. Проблема розвитку обдарованості в історії та теорії педагогіки. *Шлях до освіти*. 2012. № 4. С. 32–35.
3. Будз І. Зміст поняття «обдарованість» у теорії та практиці освіти обдарованих дітей у Великій Британії. *Науковий вісник Чернівецького університету. Педагогіка та психологія (Scientific herald of Chernivtsi University. Pedagogy and Psychology)*. 2015. Вип. 760. С. 17–24.
4. Закон України «Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні» від 05.02.1993 р. № 2998-ХІІ (Із змінами та доповненнями). URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/T299800.html (дата звернення: 11.04.2019).

5. Будз І. Особливості організації моделі освіти для обдарованих і талановитих школярів Англії. *Вища освіта України*. 2012. Додаток 3 до № 1, Том II. Тематичний випуск «Міжнародні Челпанівські психолого-педагогічні читання». С. 31–36.

6. Голубева І. Організаційно-педагогічні умови навчання обдарованих учнів – представників різних культур та мовного розмаїття у США. *Нова педагогічна думка*. 2015. № 2 (82). С. 41–44.

7. Кушнір В., Кушнір Г., Рожкова Н. Інноваційні підходи до розвитку творчих здібностей математично обдарованих учнів. *Шлях освіти*. 2009. № 4. С. 9–16.

8. Демченко В. Психолого-педагогічні особливості професійної компетентності педагогічних кадрів, які працюють з обдарованими учнями, та організаційно-методичні засади їх формування засобами системи науково-методичної роботи. *Нова педагогічна думка*. 2014. № 2 (78). С. 55–58.

9. Сокурєнко О. Підготовка педагогів до роботи з обдарованими учнями. *Нова педагогічна думка*. 2015. № 1 (81). С. 48–51.

References

1. Koziar M. (2014). Systema roboty z obdarovanymy starshoklasnykamy v ramkakh spivpratsi z VNZ. *Nova pedahohichna dumka (New pedagogical thought)*, 3 (79), 69–72 (In Ukrainian).

2. Teslenko V. V. (2012). Problema rozvytku obdarovanosti v istorii ta teorii pedahohiky. *Shliakh do osvity (The path to education)*, 4, 32–35 (In Ukrainian).

3. Budz I. (2015). Zmist poniattia «obdarovanist» u teorii ta praktysyi osvity obdarovanykh ditei u Velykii Brytanii. *Naukovyi visnyk Chernivetskoho universytetu. Pedahohika ta psykhohihiia (Scientific herald of Chernivtsi University. Pedagogy and Psychology)*, 760, 17–24 (In Ukrainian).

4. Zakon Ukrainy (*Law of Ukraine*). (1993). «Pro spriyannia sotsialnomu stanovlenniu ta rozvytku molodi v Ukraini» vid 05.02.1993 r. № 2998-XII (Iz zminyamy ta dopovnenniamy). URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/T299800.html (Last accessed: 11.04.2019) (In Ukrainian).

5. Budz I. (2012) Osoblyvosti orhanizatsii modeli osvity dlia obdarovanykh i talanovytykh shkoliariv Anhlii. *Vyshcha osvita Ukrainy (Higher education of Ukraine)*. Dodatok 3 do № 1, Tom II. Tematychnyi vypusk «Mizhnarodni Chelpanivski psykhohoho-pedahohichni chytannia», 31–36 (In Ukrainian).

6. Holubieva I. (2015). Orhanizatsiino-pedahohichni umovy navchannia obdarovanykh uchniv – predstavnykiv riznykh kultur ta movnoho rozmaittia u SShA. *Nova pedahohichna dumka (New pedagogical thought)*, 2 (82), 41–44 (In Ukrainian).

7. Kushnir V., Kushnir H., Rozhkova N. (2009). Innovatsiini pidkhody do rozvytku tvorchykh zdbnosteï matematychno obdarovanykh uchniv. *Shliakh osvity (The path of education)*, 4, 9–16 (In Ukrainian).

8. Demchenko V. (2014). Psykhohoho-pedahohichni osoblyvosti profesiinoi kompetentnosti pedahohichnykh kadriv, yaki pratsiuut z obdarovanymy uchniamy, ta orhanizatsiino-metodychni zasady yikh formuvannia zasobamy systemy nauково-metodychnoi roboty. *Nova pedahohichna dumka (New pedagogical thought)*, 2 (78), 55–58 (In Ukrainian).

9. Sokurenko O. (2015). Pidhotovka pedahohiv do roboty z obdarovanymy uchniamy. *Nova pedahohichna dumka (New pedagogical thought)*, 1 (81), 48–51 (In Ukrainian).

Рецензент: д.пед.н., професор Дем'янчук А. С.